

Om romani chib

I Sverige talas en rad språkliga varieteter som talarna själva benämner romani eller romanés och samlingsbegreppet romani chib inrymmer samtliga sådana varieteter eller dialekter. Romani har ett avlägset ursprung på den indiska subkontinenten och placeras inom den indoeuropeiska språkgruppen, som omfattar de flesta språk som historiskt talas mellan Irland och Bengalen. Gemensamt för romani-varieteterna är vissa delar av en för indiska språk typisk flekterande grammatikⁱ och olika delar av en basvokabulär på ca 1050 ordⁱⁱ. Inom lingvistisk forskning är teorin att romani har utvecklats i tre stadier sedan upphovsmännen lämnade ursprungsregionen i perioden 800-1000 e.kr. De tre stadierna benämns som *proto-romani*, *tidig romani* och *modern romani*. Ingen dokumentation om eller på *proto-romani* och *tidig romani* finns, de båda stadierna har delvis kunnat återskapas genom väletablerade teorier och lagar för språklig utveckling med utgångsläge i *modern romanis* varieteter eller dialekter. Det finns inga säkra källor som avslöjar vilka upphovsmännen var eller när och varför ursprungsregionen lämnades. Ett historiskt faktum är att regionen drabbades av invasioner ledda av muslimska härförare under den aktuella perioden, vilket resulterade i flera kungadömens utplåning, förlust av oräkneliga människoliv och folkvandringarⁱⁱⁱ. *Proto-romani* tros ha uppstått utanför Indien och de ord som etymologiskt härrör från utomindiska språk som armeniska, kurdiska, ossetiska, afganska och iranska språk^{iv} anses ha tagits upp längs språkets väg till Europa. *Tidig romani* anses ha utvecklats inom det Bysantinska riket under en period på 300 års tid ca 1000-1300 e.kr. och har då influerats starkt av grekisk grammatik och vokabulär. Detta grundas på att *modern romani* såväl har grekiska grammatiska funktioner som att ca 22 % av orden i varieteternas gemensamma basvokabulär är av grekisk etymologi^v.

Modern romani talas i Europa sedan 1300- och 1400-talet då grupper av romani-talare anländer från grekisktalande områden och sprider sig såväl över den europeiska kontinenten som till anslutande landområden. Under tiden 1300- till 1500-talet dokumenteras de första kända grupperna av romani-talare i olika Europeiska regioner och omnämns då med variationer av begreppen *egyptiani*, *tartaren* och *zinganos*^{vi}. År 1512^{vii} dokumenterades de tidigaste kända *thatra... aff kleene egiffti land*^{viii} i Sverige.

Flera av de grupper som i perioden 1400- till 1600-talet anländer till olika europeiska regioner förefaller i hög grad ha blivit bekanta med regionen och stannat kvar. Under

århundradena fram till idag uppstår en rik flora på språkliga varieteter i den så kallade *moderna romanin*. I kontakt med en mängd olika europeiska språk har en rad regionalt präglade varieteter av romani under generationer vidareutvecklats genom naturliga processer^{ix}. *Modern romani* är väldokumenterad och de tidigaste skrifterna som nämner romani är från 1500-talet^x. Romanins koppling Indien noterades för första gången år 1689^{xi} men fick inte spridning förrän på 1770-talet genom den tyska forskaren Johan Rüdigers språkliga jämförelser mellan romani och hindustani^{xii}. Under 1800-talet blev romani föremål för omfattande lingvistisk forskning och den mest omfattande tidiga forskningen på romani genomfördes i sydöstra Europa och i Turkiet^{xiii}. Romani skrevs då med olika alfabeten, med eller utan diakritiska tecken och accenter. Den på slaviska språk specialiserade lingvisten Miklošić publicerade år 1872^{xiv} ett verk med språkliga jämförelser av i olika länder talad romani som skrevs med sydslaviska språks latinska alfabet. Sedan dess har Miklošić tillämpade alfabet fått vissa teckenförändringar^{xv} och har kommit att användas av en rad lingvister, men inte alla. Utanför den akademiska världen skrivs romani som regel med samma alfabet och skrivregler som respektive lands majoritetsspråk^{xvi}. Språkrådet rekommenderar användandet av det så kallade romska alfabetet^{xvii}, som dock ej är tillämpligt för samtliga varieteter då alfabetet saknar vissa nödvändiga skrivtecken^{xviii}.

1 Varieteternas utveckling

Den lingvistiska forskningen har fastställt att det idag existerar ett sextiototal varieteter eller dialekter av romani. Begreppet dialekter bidrar dock ofta till misstolkningar rörande varieteternas inbördes förhållande till varandra. Varieteterna indelas utifrån olika alternativa klassificeringssystem som på olika sätt illustrerar varieteternas förhållande till varandra^{xix} och ett vanligt förekommande sådant kategoriserar varieteterna i sex dialektgrupper.

Samtliga varieteter har ett gemensamt avlägset historiskt ursprung med en gemensam språklig utveckling före ankomsten till Europa på medeltiden. Därefter har romani utvecklats i en mängd skilda kontexter och på olika sätt. Den gemensamma basvokabulären som innehåller ord av indisk etymologi^{xx} består i synnerhet av ord för kroppsdelar, lägre räkneord och handlingar. I Europa har basvokabulären sedan århundraden genomgått en rad förändringar i form av varierande ljudförändringar och

ibland meningsskifte, vilket är processer som förekommer i alla språk. Exempelvis har samtliga varieteter det indisk-etymologiska ordet *vast* ("hand"). I några varieteter betyder ordet liksom i många andra språk^{xxi} både hand och arm, medan det i andra enbart betyder hand. Sådana varieteter har då specifika ord för arm. Utomeuropeiskt etymologiska ord kan förekomma i någon varietet eller dialektgrupp medan det i en annan har ersatts låneord från något europeiskt språk. Låneord från omgivande språk finns i alla språk^{xxii} och i en varietet talad i Slovakien utgör hela 62,6% av vokabulären låneord från ett enda språk, ungerska^{xxiii}. Romani-databasen Romlex^{xxiv} innehåller sammanställningar av ord från 27 talade varieteter som har dokumenterats i olika omfattning. En av databasens varieteter har 9.824 ord medan en annan innehåller 2.636 ord^{xxv}, vilket kan ge en indikation om romanins förutsättningar att spegla det svenska språkets 126 000 ord^{xxvi}. Utöver den gemensamma basvokabulären har flertalet varieteter, men inte alla, en för indiska språk typisk flekterande grammatik. Den flekterande grammatiken har vidareutvecklats på olika sätt och under inflytande av en rad olika europeiska kontaktspråk fått olika grad av grammatiska variationer. Mellan olika varieteter förekommer inbördes olikheter i fråga om såväl antal kasus och dess utformning som syntax, morfologi och fonologi^{xxvii}. Mellan olika dialektgruppers varieteter kan inte sällan de språkstrukturella skillnaderna vara så pass omfattande att varieteterna är ömsesidigt oförståeliga för respektive talare.

Romanitalarens förhållningssätt gentemot andra varieteter bygger på varieteternas ömsesidiga funktionalitet i kommunikation. Varieteter som i förhållande till varandra skiljer sig i fråga om vokabulär, grammatik och uttal uppfattas av talarna själva förr som olika språk än som varieteter eller dialekter av samma språk. Detta kan jämföras med svenskan i förhållande till engelskan. Varieteter som historiskt sett har utvecklats inom samma eller angränsande regioner och i kontexter med samma eller likartade kontaktspråk ligger inom samma dialektgrupper och bär fler gemensamhetsdrag än varieteter vars språkliga utveckling har skett i, i jämförelse, olikartade kontexter. Romanitalare har sedan århundraden varit åtminstone tvåspråkiga, vilket har medfört naturliga språkprocesser där språkliga influenser och låneord från kontaktspråk påverkat respektive talares romani på olika sätt^{xxviii}. Exempelvis kan en varietet påvisa mindre grammatiska förändringar samtidigt som delar av basvokabulären har ersatts eller berikats med nyinlånade ord. En annan varietet kan å andra sidan i hög utsträckning ha bevarat basvokabulären mer

konservativ och istället genomgått drastiska grammatiska förändringar eller rentav sammanflätats med ett långvarigt kontaktspråks grammatik^{xxix}.

Ungern är ett land som historiskt sett varit känt för sin talrika romanitalande population. Åren 1950-80 genomförde språkforskare i Ungern ett omfattande språkligt insamlingsarbete i vilket det framgår; ”*There are no Gypsies in Hungary who speak only Romani. The Hungarian-Romani bilingual group is divided into five Gypsy dialects, or rather languages.*”^{xxx}.

Romani kan ses utifrån olika perspektiv och de två huvudsakliga är det rent språkvetenskapliga och talarnas inifrån-perspektiv. Perspektiven skiljer sig markant ifråga om huruvida romani kan anses vara *ett* språk med olika dialekter (som ofta likställs med svenskans dialekter) eller *ett* språk med olika varieteter (att liknas vid svenska och norska som varieteter av *ett* språk) eller som olika språk (att liknas vid svenska och engelska som *olika* språk). Utifrån språkvetenskapliga kriterier klassificeras romani som *ett* språk vars varieteter placeras i sex dialektgrupper. Inom den språkvetenskapliga forskningen finns egentligen ingen accepterad gränsdragning mellan vad som utgör språk och vad som utgör varietet eller dialekt av *ett* språk, men trots det skiljer sig ofta den vetenskapliga och allmänna uppfattningen åt. Anledningen till att svenska, danska och norska anses vara olika språk är att samtliga utgör majoritetsspråk i tre suveräna stater med egna försvarsmakter att skydda dess gränser. Utifrån språkvetenskapliga kriterier är det försvarbart att kategorisera svenska, danska och norska som varieteter av *ett* språk istället för *tre* språk.

2 Förhållandet mellan romani chibs varieteter

Varieteterna klassificeras som flekterande romani respektive sammanflätad romani^{xxxii} eller *para-romani*^{xxxii}, på engelska *mixed romani*. Östeuropeiska varieteter anses överlag vara grammatiskt konservativa och förefaller ha kunnat bättre bibehålla en flekterande grammatik med Östeuropas slaviska, finsk-ugriska och turkiska språk som kontaktytor^{xxxiii}. Sammanflätade varieteter återfinns främst i Västeuropa^{xxxiv} där dess långvariga språkliga kontaktytors grammatik avsevärt skiljt sig från romanins flekterande grammatik och kasussystem^{xxxv}. Kommunikativ funktionalitet för varieteter inom samma dialektgrupp är i varierande grad förhållandevis god, men i förhållande till varieteter ur andra

dialektgrupper oftast låg eller obefintlig. Förhållandet inom en dialektgrupp kan te sig som mellan svenska och norska, medan förhållandet mellan varieteter ur skilda dialektgrupper kan te sig som mellan svenska och engelska. Båda med svenska besläktade germanska språk på samma sätt som de latinska språkens spanska, franska, italienska och portugisiska är besläktade.

2.1 Romani i Sverige

Romani har talats i Sverige sedan 1500-talet och år 2000 erkändes romani som nationellt minoritetsspråk i Sverige. I förarbetet till erkännandet tillsattes en Minoritetsspråkskommitté som upprättade den mer utförliga rapporten *Romani i Sverige*^{xxxvi}. Sedan år 2000 har en rad minoritetsspråkliga satsningar riktats mot romani och då främst gentemot varieteterna *arli*, *lovari*, *kalderash*, *finsk-* och *svensk romani*. Ringare satsningar har även genomförts gentemot ett fåtal andra varieteter^{xxxvii}.

Varieteten *arli* har historiskt sett utvecklats i en osmansk/turkisk kontext på Balkan och ligger i den balkanska dialektgruppen. Såväl dess flekterande grammatik som vokabulär påvisar starka influenser från turkiska, slaviska språk och i viss grad albanska^{xxxviii}. Epitetet *arli* kommer av turkiskans *yerli* som betyder lokal och implicit bofast^{xxxix}. Varieteten talas i Sverige i ringa utsträckning sedan arbetskraftsinvandringen från fd. Jugoslavien under 1960- och 1970-talet. Sedan konflikten på Balkan under 1990-talet har antalet talare och dialekter av *arli* ökat i Sverige. Varieteten är vital på såväl Balkan som i länder dit talare emigrerat. Exempelvis talar tiotusentals invånare i den makedonska huvudstaden Skopjes stadsdel Šuto Orizari varieteten som förstaspråk. Vokabulärens turkiska låneord medför en viss reducering av varietetens kommunikativa funktionalitet i förhållande till varieteter ur andra dialektgrupper. Varieteten har sedan 1800-talet varit föremål för omfattande lingvistisk forskning^{xl}.

Finsk romani benämns ibland *kaale* eller *kaalengo tsimb*^{xli} och är en varietet inom den nordvästeuropeiska dialektgruppen som utvecklats i en historisk svensk- och finskspråkig kontext sedan 1500-talet. *Finsk romani* har en indisk-flekterande grammatik som bär influenser från såväl svensk som finsk grammatik och vars dokumenterade vokabulär till ca 20 % utgörs av svenska låneord^{xlii}. Varieteten har sedan 1800-talet på olika sätt varit föremål för lingvistiskt arbete i Finland^{xliii} och är idag väldokumenterad. Sedan något årtionde har *finsk romani* i allt högre grad kommit att sammanflätas med finsk grammatik

och vidareutvecklat en språklig varietetet som av en rad lingvister benämns *fenno-romani*^{xliv}. Den finske lingvisten Pertti Valtonen talade på 1960-talet om två varieteter av *finsk romani* som han kallade en högre och en lägre stil^{xlv}. *Finsk romani* är starkt präglad av det finska språkets uttalsmönster och talas uteslutande i Finland och Sverige. *Finsk romanis* funktion som kommunikativt redskap med talare av andra varieteter kan förväntas vara sparsam^{xlvi}.

Kalderash och *lovari* är två närliggande varieteter inom den valackiska dialektgruppens nordliga gren. Varieteterna har historiskt sett utvecklats i angränsande regioner och dess förhållanden till varandra kan liknas vid svenska i förhållande till norska. Respektive varietets namn pekar på talarnas historiska yrken, *kalderash* (kopparsmed) kommer av rumänskans *caldar* ("kittel") medan *Lovari* kommer av ungerskans *ló* ("häst") som anknyter till hästuppfödning och hästhandel. Under 1860-talet upphävdes ett 500-årigt slaveri av romer i dagens Rumänien och sedan dess har talare av *kalderash* och dess närbesläktade varieteter spridit sig över hela världen. I Sverige talas varietetet sedan tiden runt sekelskiftet till 1900-talet^{xlvii} då åtta familjer med talare av varietetet invandrade till Sverige^{xlviii}. *Lovari* talas i Sverige främst sedan 1960/70-talet genom invandring från Östeuropa. Varieteterna är mycket väldokumenterade och har sedan 1800-talet varit föremål för omfattande internationell lingvistisk forskning. Varieteternas låneord från rumänska respektive ungerska begränsar dess kommunikativa funktionaliteten i förhållande till icke-valackiska varieteter.

Svensk romani^{xlix} som ibland även benämns *resanderomani*ⁱ är en sammanflätad varietet med en kontinuitet i landet sedan 1500-talet med svenska som huvudsakligt kontaktspråk. Varietetens språkliga utveckling har skett i en isolerad svensk kontext, vilket har medfört att den flekterande grammatiken över tid genom naturliga men inte helt vanliga språkprocesser har sammanflätats med det svenska språketⁱⁱ. *Svensk romanis* prägel av svensk grammatik samt svenska dialektala uttals- och böjningsmönster medför en närmst obefintlig kommunikativ funktionalitet i förhållande till såväl flekterande som till övriga icke-flekterande varieteterⁱⁱⁱ. Undantaget är den närliggande varietet *norsk romani*ⁱⁱⁱⁱ som tillsammans med *svensk romani* inom lingvistikens ibland benämns som *scandoromani*^{iv}. Lingvistisk forskning på *svensk romani* är ytterst begränsad och bygger främst på förhållandevis osystematiskt insamlade språkliga data med fokus på varietetens vokabulär^{lv}.

Av Jon Pettersson, Helsingborg 2019-08-15

- i Ett postpositionellt böjningssystem med två till åtta kasusformer i två genus (fem. + mask.) samt i singular och plural. Verben har person- och tempusböjningar
- ii Boretzky, Norbert. 1992. Zum Erbwortschatz des Romani. Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 45, sid. 227-251
- iii Hancock, Ian. On romani origins and identity. University of Austin, Texas. 2006.
- iv Sampson, John. The dialect of the Gypsies of Wales. 1968, 2:a upplagan. Oxford.
- v Boretzky, Norbert. 1992. Zum Erbwortschatz des Romani. Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 45, sid. 227-251
- vi Föregångare till nutida språks begrepp; gypsies/gitanos/gitans respektive tattare/tatere och zigenare/zigeuner/cygan/cigan/tsigan etc.
- vii Stockholm stads tänkebok den 29 september 1512. Stockholms Stadsarkiv
- viii Avser lilla Egypten, ett samtida namn för den grekiska halvön Peloponnesos. Se; http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=history&s=h_2_0&l=se
- ix SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 414-423
- x Considine, John P. 2017. Small Dictionaries and Curiosity - Lexicography and Fieldwork in Post-medieval Europe.
- xi Bakker, Peter. 2017. The first suggestion of an Indic connection of the Romani language: Tentzel 1689; Grazer Romani Publikationen 05, Das amen godi pala Lev Čerenkov. Romani historija, čhib taj kultura. (red.) Kirill KOZHANOV, Mikhail OSLOV, Dieter W. HALWACHS. Graz.
- xii Rüdiger, Johann Christian Christoph. 1782. I Neuester Zuwachs der Teutschen, Fremden und allgemeinen Sprachkunde in eigenen Aufsätzen, Bücheranzeigen und Nachrichten, s. 37-84. Översättning till engelska - "On the Indic language and origin of the Gypsies" - https://romani.humanities.manchester.ac.uk/downloads/1/ruediger_translation.pdf. Se även; Matras, Yaron. Johann Rüdiger and the Study of Romani in Eighteenth Century Germany," JGLS, fifth series, 9. 1999a. sid. 89-106.
- xiii Paspati, Alexandre. 1870. Etudes sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinopel. Se även; Miklosich, Franz. 1872. Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Európa's, Bd. II. Wien.
- xiv Miklosich, Franz. 1872. Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas. Wien.
- xv Den latinska teckenuppsättningen som används i bl.a. bosniska, kroatiska, serbiska och slovenska har fått tillagt Xx [x] samt -h- i čh, kh, ph och th som symboliserar ett aspiratoriskt ljud som ej finns i samtliga varieteter. Borttagna är tecknen Ćć [t͡ɕɛ] och Đđ [dz] som istället skrivs Dj
- xvi Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge.
- xvii <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/minoritetsprak/romska/det-romska-alfabetet-i-sverige.html>
- xviii Exempelvis vissa varietetens å, ä, ö, ü, polsk romanis ł [w], vissa valakiska varietetens hårda r-ljud som ibland skrivs rr alternativt ř samt olika varietetens långa och korta vokaler, som ibland skrivs med dubbel vokal eller konsonant alternativt med accenttecken.
- xix Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge. sid. 5-13.
- xx Boretzky, Norbert. 1992. Zum Erbwortschatz des Romani. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation 45. sid. 227-51.
- xxi Exempelvis bulgariska, estniska, kroatiska, lettiska, ryska, uzbekiska m.fl.
- xxii SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 417.
- xxiii Elšík, Viktor. 2009. Loanwords in Selice Romani, an Indo-Aryan language of Slovakia. I: Haspelmath, Martin and Tadmor, Uri, eds. Loanwords in the world's languages: a comparative handbook. Berlin. sid. 260-303
- xxiv <http://romani.uni-graz.at/romlex/>
- xxv <http://romaniprojekt.uni-graz.at/pdf/GLS/GLS67-Ha-Schra-Ra.pdf>
- xxvi Svenska Akademiens ordboks samlade utgåvor 1-14. Se; <https://svenska.se>
- xxvii Exempelvis polsk, finsk och rysk romani saknar bestämd artikel [o, i, e/le] genom lång kontakt med polska, finska och ryska, språk som saknar bestämd artikel. Dock finns spår av funktionen.
- xxviii SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 414-423
- xxix Boretzky, Norbert & Iglá, Birgit. Romani Mixed Dialects, in: Bakker, P./Mous, M. (eds.) 1994. Mixed Languages. 15 Case Studies in Language Intertwining: 35-68. Amsterdam.
- xxx Vekerdi, József. 2000. A comparative dictionary of Gypsy dialects in Hungary. Budapest, 2:a utgåvan

- xxxI Exempelvis Anglo-romani i Storbritannien och USA, dansk, norsk och svensk romani (Scandoromani), iberisk caló, errumantxela i Baskien, manische i Tyskland, šatrovački i fd. Jugoslavien, doritka i Grekland etc. Se; Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge. sid. 242-249.
- xxxii Matras, Yaron. 2010. Romani in Britain, The afterlife of a language.
- xxxiii SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 414-423.
- xxxiv Sammanflätade varieteter finns eller har funnits även i Syd- och Österuropa. Se. Boretzky, Norberg & Iгла, Birgit. Romani Mixed Dialects, in: Bakker, P./Mous, M. (eds.) 1994. Mixed Languages. 15 Case Studies in Language Intertwining: 35-68. Amsterdam. Se även; Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge. sid. 242-249.
- xxxv Matras, Yaron, Bakker, Peter & Kyuchukov, Hristo (Red.). 1997. The typology and dialectology of Romani. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV. Amsterdam.
- xxxvi SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03.
- xxxvii Exempelvis lanserade Skolverket år 2015 läromedel på polsk romani för årskurs 4-6.
<https://natmin.skolverket.se/r-polsk.htm>
- xxxviii Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge. sid. 5-13.
- xxxix Boretzky Norbert. Arli Materialien zu einem südbalkanischen Romani-dialekt. Grazer Linguistische Studien 46. 1996: 1-30. <http://glm.uni-graz.at/etc/publications/GRP-Boretzky-1996.pdf>
- xl Exempelvis Paspatis, Alexandre. 1870. Etudes sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinopel.
- xli Kaale - "de svarta" på romani och kaalengo tsimb - "de svartas språk" på finsk romani. SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid 440
- xlii Vuorela, Katri and Borin Lars. 1998. Finnish Romani. In Ailbhe Ó Corráin and Séamus Mac Mathúna (eds.), Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland, number 3 in Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala: A&W, sid 51-76.
- xliii Granqvist, Kimmo. 2010. Two Hundred Years of Finnish Romani Linguistics. i; Anantam Śāstram: Indological and Linguistic Studies in Honour of Bertil Tikkanen. Karttunen, Klaus (ed.). Studia Orientalia 108. sid. 245-264
- xliv Hancock, I. 1992. The social and linguistic development of Scandoromani. In Jahr, E.H. (ed.), Language Contact. Theoretical and Empirical Studies. Berlin.
- xlvi Valtonen, Pertti. 1968. Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa. Unpublished Ph. Lic. Thesis at the Department of Asian and African Languages, University of Helsinki. I; Vuorela, Katri and Borin Lars. 1998. Finnish Romani. In Ailbhe Ó Corráin and Séamus Mac Mathúna (eds.), Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland, number 3 in Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala. sid 51-76.
- xlvi Vuorela, Katri and Borin Lars. 1998. Finnish Romani. In Ailbhe Ó Corráin and Séamus Mac Mathúna (eds.), Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland, number 3 in Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala. sid 51-76.
- xlvi SOU 1956:43 - Zigenarfrågan. Bilaga 1; Tillhagen, Carl Herman. Zigenarnas levnadsförhållanden. 1955. Bilaga 1. sid. 89-93
- xlvi Demetri, Mikael, Dimiter-Taikon, Angelina & Rodell Olgaç, Christina. 2010. Kelderashgruppens historia och kultur i Sverige. Intervjustudie för Delegationen för romska frågor.
- xlix Ljungberg, Erik. 1977. Roger Johanssons - Svensk romani. Uppsala. Se även; SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4, samt Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid 440.
- I Ett begrepp som avviker från det akademiskt vedertagna Svensk romani och som varit föremål för diskussioner och kritik. Se Drabbrikan nr 2, 2016, Drabbrikan nr 3, 2017 och Drabbrikan nr 10, 2018.
<http://www.frantzwagner.org/publikationer>
- li SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 448
- lii Tidskriften Drabbrikans artikelserie om romanispråkets utveckling i Sverige. År 2016-2019.
<http://www.frantzwagner.org/publikationer>
- liii Etzler, Allan. 1944. Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige - Historia och språk. Doktorsavhandling. Uppsala.

liv Ett begrepp myntat av lingvisten Ian Hancock. Hancock, Ian.1992. The social and linguistic development of Scandoromani. In Jahr, E.H. (ed.), Language Contact. Theoretical and Empirical Studies. Berlin.

lv SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsrådskommittén. JO 1995:03. sid. 442